

KAPITEL 6 / CHAPTER 6⁶**VOLUNTEER ACTIVITY AS WAY OF FORMING SOCIAL AND CIVIC
COMPETENCE OF CHILDREN IN PRESCHOOL EDUCATION****DOI: 10.30890/2709-2313.2022-14-03-011****Вступ**

Сьогодні благодійна та волонтерська діяльність є частиною буття кожного українця від дитини до дорослого. Щодня в різних куточках країни та світу проходять сотні благодійних заходів, потужно розвивається волонтерський рух, небувалою є соціально-громадянська відповідальність кожної людини. В умовах воєнного стану, світових суспільно-політичних та економічних подій, одним з головних завдань сучасної дошкільної освіти є оновлення, активізація процесу соціально-громадянського виховання, наповнення освітнього процесу новим змістом. Так, у Державному стандарті дошкільної освіти (2021 р.) [1] наголошується на необхідності формування в дітей навичок соціально прийнятної поведінки, готовності співпереживати та співчувати іншим, становленні основ соціально-громадянської компетентності [2].

Нині на законодавчому рівні триває робота над проектом Закону України «Про дошкільну освіту», який є суголосним з оновленим Законом України «Про освіту». В Законі визначено, що метою освіти є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [3].

Дорожньою картою формування соціально-громадянської компетентності є Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. В ній зазначено, що громадянська освіта має охоплювати всі види та рівні освіти, всі вікові групи громадян, в тому числі й дітей дошкільного віку, та бути спрямованою на формування громадянських компетентностей. Одним складників дошкільної освіти є – формування здатності до спільної колективної діяльності, що сприяє набуттю досвіду досягнення спільних цілей [4].

Дошкільний вік є сенситивним для формування соціально-громадянської компетентності. Саме у старшому дошкільному віці активно формується емоційно-ціннісне ставлення дітей до себе та інших людей; уміння злагоджено взаємодіяти в команді; виховуються основи патріотизму та позитивного

⁶*Authors: Kozak Liudmyla Vasylivna, Fedorova Svitlana Oleksandrivna*

ставлення до праці, розуміння користі й необхідності для себе та інших людей [5].

Старші дошкільники прагнуть бути активними учасниками дитячого товариства, посісти в ньому певне місце, задіяти отримані раніше комунікативні вміння, в них з'являється бажання поводитися згідно з моральними нормами не тому, що цього вимагають дорослі, а тому, що є бажання зробити приємні речі для себе та для інших [6]. Оскільки заклади освіти є осередками формування активної громадянської позиції та життєвого досвіду дітей, виникає необхідність залучення дошкільнят до суспільно-політичних подій, а саме до волонтерської діяльності.

Сучасні заклади дошкільної освіти відіграють одну з ключових ролей у вихованні громадян, які мають бути готові до життя в соціумі й до конструктивної взаємодії з іншими. Адже саме в дошкільному віці кожна людина отримує перший досвід суспільного життя, тож вкрай важливо, щоб цей досвід формував активну громадянську позицію.

Тому перед науковцями та практиками постає завдання – визначення сучасних форм та засобів взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку з метою формування їх соціально-громадянської компетентності в закладах дошкільної освіти, залучення до освітньої діяльності батьків.

6.1. Теоретико-методичні, нормативно-програмові засади досліджуваної проблеми

Дошкільна освіта є вкрай значущим етапом становлення особистості, сьогодні дуже важливо приділяти особливу увагу формуванню соціально-громадянської компетентності дітей.

Досліджуючи наукові доробки з окресленої проблематики, нами було встановлено два окремих напрями досліджень, а саме формування у дітей соціальної та громадянської компетентностей.

Значну увагу дослідженню сучасних теоретичних засад соціальної компетентності дошкільників приділено у працях Н. Гавриш, М. Гончарової-Горянської, О. Кононко, О. Литвишко, О. Максимової, С. Матвієнко та ін.

Питання, пов'язані з проблемами формування громадянської компетентності розглядали класики вітчизняної педагогіки В. Сухомлинський, К. Ушинський та сучасні дослідники О. Козлюк, О. Косенчук, О. Стаєнна та ін.

Не менш вагомими для педагогічної науки є дослідження вітчизняних психологів Т. Піроженко, С. Ладивір, Л. Соловйової, присвячені розвитку ціннісних орієнтацій дошкільників.

До проблем формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку нині прикута увага вітчизняних науковців О. Косенчук,

Л. Куземко, Т. Пономаренко та ін.

У межах запропонованої теми дослідження актуальними є наукові праці О. Безсонової, О. Гнізділової та О. Стадніченко, присвячені питанням волонтерської діяльності, як засобу виховання соціально-громадянської компетентності дітей. Також важливими в контексті дослідження є доробки науковців Г. Беленької, О. Коваленко, О. Літченко щодо співпраці закладів дошкільної освіти з родинами вихованців.

Наявність наукових розробок означеної тематики свідчить про стійкий науковий інтерес до досліджуваної проблеми, однак, питання формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку засобом волонтерської діяльності є маловивченим. Хоча останнім часом волонтерство стає поширеним явищем серед різних верств населення країни, в тому числі і у закладах освіти, але на жаль, мало застосовується у дошкільних закладах. Тому дослідження практичного досвіду щодо включення дітей старшого дошкільного віку до цього виду діяльності потребує особливої уваги.

Мета статті полягає в дослідженні феномену волонтерської діяльності, як засобу формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в сучасному закладі дошкільної освіти.

Відповідно до мети статті визначено такі завдання: здійснити теоретичний аналіз проблеми формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку; окреслити можливості впливу волонтерської діяльності, як засобу формування означеної компетентності; розкрити особливості взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти у волонтерській діяльності.

6.2. Особливості експериментально-педагогічної діяльності

Останнім часом в нашій країні відбулося чимало подій державного, європейського і навіть всесвітнього значення. Доленосні події, що викликані військовою агресією проти України, зміни у соціокультурному середовищі та реформування освіти, фактом своєї появи спонукають до перегляду і переоцінки багатьох тверджень ціннісного характеру. Стрижневе місце в цих реаліях посідають ідеї засвоєння моральності, формування соціальних, громадянських та культурних цінностей, розвиток громадянських якостей.

За твердженням О. Кононко у шість років дитина свідомо орієнтує свою діяльність на суспільні функції людей, норми і зміст їхньої поведінки. Пізнання самого себе поряд з пізнанням навколишнього світу – необхідна умова соціального розвитку дошкільників. Дитина усвідомлює свої бажання та дії, які пов'язані з формулюванням мети і здатністю її практично реалізувати. Розвиток соціальної активності – є однією з основ успішної соціалізації майбутніх

молодших школярів. Соціалізація – процес формування в дошкільника типових для конкретної соціальної групи якостей, норм поведінки, позицій. Для повноцінного соціального розвитку необхідне оптимальне поєднання виховання і навчання з практикою соціальної взаємодії з оточуючими людьми, тобто з її власним особистісним досвідом [7].

Метою освітнього напрямку «Дитина в соціумі» є формування у дітей старшого дошкільного віку соціально-громадянської компетентності, яка є складовою їхнього особистісного зростання у період дошкільного дитинства [8].

Важливо усвідомити, що соціально-громадянська компетентність тісно пов'язана з особливостями поведінки, з ціннісними орієнтаціями, з навичками взаємодії у навколишньому світі. Зупинимось детальніше на трактуванні сутності формування соціально-громадянської компетентності дітей.

Соціально-громадянська компетентність — це здатність дитини виявляти особистісні якості, соціальні почуття, любов до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на поліпшення спільного життя [9]. Її рівень сформованості є одним з показників особистісної зрілості дошкільника та потребує цілеспрямованого розвитку в дошкільному віці. Тож одним із найважливіших завдань дошкільної освіти є виховання людяності, формування гуманних міжособистісних стосунків, соціальних норм та громадянської активності.

Активна громадянська позиція – є антиподом небайдужості до навколишніх подій. Людина, яка володіє цією якістю, цікавиться всім, що відбувається в країні та світі, бере участь у будь-яких починаннях, хоче зробити певний внесок у навколишнє, його дійсність [10]. Вчені доводять важливість співробітництва і активного залучення батьків у виховання дітей, оскільки співпраця дошкільного закладу і батьків якісно підвищує ефективність освітніх послуг та сприяє розвитку дошкільників. Одним з головних напрямків співпраці, мотивації та залучення – є створення умов для активної участі батьків. Зарубіжні науковці також підтверджують думку про важливість співпраці ЗДО і родини, оскільки в результаті співпраці батьків і педагогів діти значно краще розвиваються, вони демонструють кращі соціальні навички, менше проблем у поведінці та більшу здатність пристосовуватися до ситуацій та ладнати з оточуючими [11].

Одним із засобів формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є залучення їх до волонтерської діяльності дорослих, а саме, педагогів та батьків.

У контексті дослідження важливо розглянути поняття «волонтерство», «волонтери», «волонтерська діяльність».

Поняття «волонтерство» за визначенням вітчизняних та зарубіжних науковців є суголосним із поняттям «добровільна діяльність», та означає:

1) благодійність, що здійснюється фізичними особами на засадах

неприбуткової діяльності, без заробітної платні, просування по службі, заради добробуту й процвітання спільнот і суспільства загалом;

2) добровільну діяльність, що заснована на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства та, не маючи цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зросту;

3) отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям.

Волонтер (від лат. «voluntarius» – воля, бажання, від англ. «voluntary» – добровільний, доброволець, йти добровільно) – це особа, яка за власним бажанням допомагає іншим. У Законі України «Про соціальні послуги» зазначається, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер.

Волонтерська діяльність – це спосіб підтримки, піклування, надання допомоги членам громади; взаємодії між людьми, з метою спільного вироблення нових шляхів розв'язання проблем, які виникають [12].

Волонтерська діяльність в Україні здійснюється за декількома напрямками, зокрема:

- надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, які потребують соціальної реабілітації, осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- надання волонтерської допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України;

- проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання;

- сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією спортивних, культурних, молодіжних та інших видовищних і громадських заходів;

- надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням;

- надання волонтерської допомоги людям, які опинилися у складних життєвих обставинах;

- надання волонтерської допомоги, пов'язаної із захистом та рятуванням тварин та ін. [13].

Основою волонтерської діяльності є добра воля особи, що відчуває відповідальність перед суспільством, цінністю волонтерської діяльності – є

користю, яку вона приносить. Ці аспекти волонтерства є надзвичайно цінними для виховання. Зазвичай добродійна діяльність із періодичної стає постійною. Особа, яка відчула задоволення від зроблених нею добрих справ, відчуває потребу робити їх й надалі [14].

Учасниками волонтерського руху в закладі дошкільної освіти є батьки, педагоги і також залучаються діти. На думку О. Безсонової волонтерство в закладах дошкільної освіти не лише спосіб активної участі у житті суспільства, а й важливий чинник об'єднання всіх учасників освітнього процесу.

Ми розглядаємо волонтерську діяльність старших дошкільників як засіб і спосіб формування в них соціально-громадянської компетентності.

В основу волонтерського руху в закладах дошкільної освіти покладено принципи педагогіки емпайерменту, а саме:

1) створення умов для формування у дитини впевненості у власних силах і можливостях та відповідальності за результати навчання;

2) ухвалення нею рішень щодо власного стилю життя та їх виконання;

3) забезпечення психологічного комфорту дітей під час занять як за допомогою спеціальних прийомів, так і через доступність змісту (за принципом вибору кожною дитиною тих кроків, які вона хоче і може здійснити);

4) створення умов для появи у дітей ентузіазму і почуття задоволення від результатів групової й індивідуальної роботи, виконання дій, формування звичок поведінки, що зорієнтовані на стабільний розвиток.

Девіз педагогіки емпайерменту (empowerment) – це надихання на дію. Результативність її використання полягає в тому що навчання починається не з накопичення знань, а і залучення до діяльності, під час якої виникає потреба у нових знаннях. Результатом такої діяльності є розуміння дитиною, що вона може змінювати світ власною діяльністю [10].

Філософія діяльності закладу дошкільної освіти як соціально та громадянсько активного суб'єкта ґрунтується на таких принципах:

- участь у справах громади, що стосується загального добра;

- дитячий садок не може існувати окремо від потреб громади, а стає ініціатором розвитку її сьогодні та в майбутньому;

- найдорожча цінність – людина, найбільше багатство – багатство людських взаємин, найвища краса – краса людських взаємин;

- аксіома партнерських відносин: ми не просимо, а пропонуємо співпрацю [10].

Волонтерська діяльність закладу дошкільної освіти може бути реалізована в соціальних акціях різного спрямування: благодійних, соціально-педагогічних та екологічних та ін.

Соціальні акції – один з напрямків позитивної соціалізації дошкільнят. Основна мета соціальної акції – формування емоційно-ціннісного ставлення до світу, до навколишніх, до самого себе на основі власних моральних вчинків.

Акції соціального характеру сприяють вихованню моральних та особистісних якостей дошкільників, зокрема чуйність та співчуття. Під час проведення даних волонтерських заходів діти відкривають для себе нові знання, роблять висновки, набувають соціально-громадянського досвіду взаємодії з оточуючим світом.

При проведенні соціальних акцій потрібно дотримуватися принципів системності, послідовності, узгодженості, відсутності духу змагання.

Соціальні акції бувають різного спрямування:

- *благодійні акції* передбачають збір коштів, речей, книжок тощо для передачі їх цільовій групі;

- *соціально-педагогічні акції* впливають на зміну свідомості, поведінки, ставлення певної категорії населення до чого-небудь;

- *патріотичні* – виховують повагу та любов до Батьківщини, її історичного минулого та сучасного;

- *соціокультурні акції*, спрямовані впливати на рівень культури, виховують інтерес до своєї національної культури й культури інших народів, актуалізують значущість народних свят, традицій та звичаїв;

- *трудова акції* – сприяють перетворенню, вдосконаленню соціально значущої трудової діяльності;

- *здоров'язбережувальні* – спрямовані на профілактику шкідливих звичок, пропаганду здорового способу життя, дотримання безпечної поведінки в навколишньому середовищі;

- *шефські акції* – спрямовані на допомогу особам, які цього потребують, а також молодшим дошкільнятам;

- *соціально-екологічні акції* – сприяють реалізації екологічних проектів, упорядкуванню території, вихованню дбайливого ставлення до навколишнього середовища;

Під час проведення акцій з дошкільниками обов'язково необхідно враховувати індивідуальні особливості дітей, які беруть участь в заході. Їм мають бути зрозумілі мета, зміст та кінцевий результат.

Підготовку та проведення акцій можна розподілити на кілька етапів:

- Підготовчий етап. Під час розробки та підготовки акції педагогу варто визначити: на розв'язання якої соціально-педагогічної проблеми спрямована акція, яка її мета, хто є цільовою групою.

- Основний етап – це реалізація соціальної акції. Це може бути один або декілька заходів, що відбуваються один за одним (спочатку бесіда про користь фруктових дерев, потім малювання дерев, потім посильна участь дітей при посадці рослин; бесіда про захисників України, малювання чи вироблення подарунків, вручення або передача подарунків захисникам).

- Аналітичний етап – це підбиття підсумків соціальної акції та визначення подальших перспектив: чи потрібно її повторювати, що можна вдосконалити, чи

доцільно замінити форму проведення.

Бажано, щоб під час проведення заходів акції для дітей були придбані спеціальні розпізнавальні атрибути (кепки, футболки, прапорці з емблемою акції чи символом тощо) [10].

До підготовки та проведення заходів потрібно обов'язково залучати батьків. Співпраця, взаємодія та комунікація з ними є невід'ємною складовою освітнього процесу [15].

Показниками результативності волонтерської діяльності, а саме соціальних акцій, може слугувати позитивна динаміка у взаєминах між дітьми, їх доброзичливе ставлення та бажання безкорисливо допомогти іншим, формування основ працелюбності та відповідальності за зроблену справу, емоційно-ціннісне ставлення у дітей до світу, які є невід'ємними складниками формування соціально-громадянської компетентності.

Волонтерська діяльність нашого Пилиповицького закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу «Пилипко» Бучанського району охоплювала кілька напрямків соціальних акцій: *благодійних, соціально-педагогічних та екологічних*.

Метою *благодійних акцій* є створення умов для формування соціально-моральних, духовних цінностей старших дошкільників, батьків та педагогів.

Беручи участь у благодійних акціях кожна дитина має змогу допомогти хворим дітям, які того потребують. Наш заклад долучився до заходу, який організував Національний Банк України та благодійний фонд «Таблеточки». Під час проведення благодійної акції «Монетки дітям», впродовж місяця небайдужі українці та вихованці нашого закладу, збирали монети номіналом 25 копійок, які перестали бути платіжним засобом, та переказували зібрані кошти на допомогу підопічним фонду «Таблеточки».

Акція «Смілива гривня» – це *благодійна* ініціатива, мета якої об'єднати зусилля українців та зібрати кошти для допомоги українській армії. Протягом двох місяців проводилися бесіди, перегляд відеофільмів на задану тематику та збиралися кошти на допомогу ЗСУ [16].

Екологічні акції насамперед спрямовані для формування у дітей і дорослих екологічного світогляду та екологічної культури. Але, якщо екологічну акцію поєднати із благодійною, то це дає змогу об'єднати екологічний світогляд зі шляхетною метою та духовними цінностями. Наш заклад протягом декількох років долучається до екологічно-соціального проекту «Кришечки збири - Дитині допоможи». Діти та дорослі збирають пластмасові кришки в обмін на кошти від підприємств, а перераховані кошти передають на лікування важкохворих дітей. Завдяки залученню до такої акції діти навчаються екологічній свідомості та благо чинності [16].

Під час проведення екологічної акції «Годівничка для пернатих друзів» діти узагальнюють знання про спосіб життя та живлення птахів, вчаться допомагати

птахам виживати у важких зимових умовах, формують уміння вести пошукову діяльність та виконують практичні дії спільно з батьками, вчаться піклуватися про природу.

З метою формування у дошкільників розуміння необхідності вживати слова вдячності в різних життєвих ситуаціях, в закладі освіти проводилася *соціально-педагогічна акція* «Зростаємо вдячними».

Загальновизнаним є те, що для успішного формування будь-якої компетентності, зокрема, соціально-громадянської, є діяльнісний компонент (уміння та навички особистості) [2]. Тож можемо зазначити, що діти, беручи участь у справах, що стосуються загального добра, вчаться співчуттю, чуйності, шанобливому ставленню до інших людей та навколишнього середовища, що є невід'ємними складовими формування соціально-громадянської компетентної.

Висновки

Уважаємо, що з огляду на вище зазначене, надзвичайно важливо залучати старших дошкільників та їх батьків до волонтерської діяльності, зокрема й до участі у різноманітних соціальних акціях. Цей досвід є важливим позитивним засобом у формуванні соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Закладу дошкільної освіти спільно із сім'єю відводиться особлива роль у розвитку означеної компетентності, оскільки відбувається постійний, безперервний процес виховання моральних якостей дітей як удома, так і в закладах дошкільної освіти. Волонтерська діяльність у закладі дошкільної освіти сприяє усвідомленню людських взаємин, формуванню значущості всього пов'язаного із соціальним життям та правами людини в суспільстві, вихованню людяності. Оскільки феномен формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку є менш розробленим у наукових дослідженнях ніж окремі напрями соціальної та громадянської компетентностей, перспективними для наступних досліджень є розробки дидактичних матеріалів з формування означеної компетентності на етапі старшого дошкільного дитинства.